

דין הפלה מחמת פיקוח נפש – ראה ערך הפלה.

בדין החיוב להציל חיי עולם גם במחיר חיי שעה – ראה ערך סכון עצמי.

בדין הצלת נפשות במקום שיש סיכון למציל – ראה ערך סכון עצמי.

בדין קדימויות להצלה בפיקוח נפש – ראה ערך קדימויות בטפול רפואי.

בדין סכנת איבר, אם הוא בגדר פיקוח נפש – ראה ערך אבר.

פְּתִי

א. הגדרת המושג

פתי הוא אדם שתיפקודו השכלי נמוך מהממוצע, בדרגה שמפריעה לתיפקודו ההלכתי. הפתי בהלכה הוא המכונה כיום בשם מפגר בשכלו, אלא שנחלקו

מצות יישוב ארץ ישראל דוחה פיקוח נפש, שכן זה גופו הוא מדיני המלחמה, שאף על פי שיש שם סכנת נפשות לנלחמים, הרי הם חייבים לסכן נפשם, ודין זה נכון אפילו בזמן הזה, ואפילו בהיעדר אורים ותומים, שכן הצורך במלך וסנהדרין ואורים ותומים הוא רק למצווה, אבל אין זה מעכב כשהם נעדרים²³⁴.

כהנים בכית מקדש – מצינו מחלוקת בשאלה אם פיקוח נפש דוחה עבודת כהנים במקדש אם לאו²³⁵.

עדות להצלת נידון למוות – עדות להציל נידון ממשפט מוות בסנהדרין דוחה שבת, היינו כאשר יודעים אנשים עדות שתכחיש או תזים עדים שמחייבים אחד למיתה, חייבים לחלל שבת כדי לבוא ולהעיד²³⁶.

בדין החיוב להציל את המאבד עצמו לדעת – ראה ערך אבוד עצמו לדעת.

בדין החיוב להציל את העובר – ראה ערך עֶבֶר.

הארץ, או לעזוב את מרכז הארץ, בזמן מלחמת המפרץ. וראה עוד בנידון במאמרו של הגר"ש גורן, תחומין, טו, תשנ"ה, עמ' 11 ואילך. [235] ראה מכילתא שמות כא יד על פי הגירסא שלפנינו, שהפסוק 'מעם מזבחי תקחנו למות' בא ללמד שאין פיקוח נפש דוחה את העבודה, וכן כתב במש"ל"מ ביאת המקדש ב ה בדעת הרמב"ם. ולעומת זאת גירסת הזית רענן והגר"א על המכילתא שם, שהפסוק בא ללמד שפיקוח נפש דוחה את העבודה. וראה באריכות בתו"ש משפטים פכ"א אות רעב. [236] שבט מיהודה שער א פ"ז. וראה שם, שלדעתו הוא דווקא בעדות וודאית, ולא כאשר יש ספק בעדות, עיי"ש.

שם, וראה שם נימוקים נוספים. [234] שו"ת דבר יהושע ח"ב סי' מח, והגר"מ אהרנברג, תחומין, י, תשמ"ט, עמ' 26 ואילך; שו"ת חוות בנימין ח"א סי' יג, והגר"ש ישראלי, תחומין, י, תשמ"ט, עמ' 48 ואילך; הגר"ש גורן, תורת המדינה, עמ' 28 ואילך. וראה שם נימוקים נוספים. וראה באריכות בחוברת "ארץ חמדתנו", להרב א.ר. זייני, תשנ"ד, ובספר ויעמידה ליעקב לחק, לפרופ' א. שוחטמן, מהדורה שניה, תשנ"ה. וראה עוד מאמרו של הרב מ. צוריאלי, תחומין, יא, תש"ן, עמ' 458 ואילך. וראה מאמרו של הרב י. אריאל, תחומין, יב, תשנ"א, עמ' 187 ואילך, בעניין פיקוח נפש אם דוחה מצות יישוב ארץ ישראל, ולעניין השאלה אם מותר היה לעזוב את

הפסיכולוגי המקובל ביותר לקביעת דרגת הפיגור השכלי היא זו של וקסלר⁴: פיגור עמוק⁵ הוא עד 24 נקודות במבחן זה, המהווה למעלה מ-5 סטיות-תקן מהמוצע. מפגר זה הוא סיעודי לחלוטין; פיגור קשה⁶ הוא 25-39 נקודות במבחן זה, המהווה 4-5 סטיות תקן מהמוצע, והוא מי שנקרא בעבר אידיוט. מפגר זה הוא תלתי וזקוק להגנה מלאה; פיגור בינוני⁷ הוא 40-54 נקודות, המהווה 3-4 סטיות-תקן מהמוצע, והוא מי שנקרא בעבר אימבציל. מפגר זה ניתן לאימון לתיפקודים יומיומיים פשוטים; פיגור קל⁸ הוא 55-69 נקודות, המהווה 2-3 סטיות-תקן מהמוצע, והוא מי שנקרא בעבר מורון (בארה"ב), או דביל (באנגליה), או רפה-שכל. מפגר זה ניתן לחינוך ברמת בית ספר יסודי, והוא עצמאי למחצה.

מושגים — מבחינה חברתית יש מגמה לרכך את המושגים המשמשים להגדרת אנשים חריגים, ובתוכם המפגר, כדי להפחית ככל האפשר את התווית החברתית השלילית. לפיכך, יש המשתמשים במונח "לקוי בשכלו" במקום מפגר, "הפרעה"⁹ או "אי-יכולת"¹⁰ במקום "מחלה", וכיו"ב.

הפוסקים אם דינו כשוטה, או שיש לו דין מיוחד, וכמבואר להלן.

בערך זה יידונו הגדרותיו הרפואיות וההלכתיות של הפתי, ופרטי הדינים הנוגעים לו.

ב. רקע מדעי

פגור ושטיון — מבחינה רפואית חשוב להבדיל בין פיגור שכלי לבין שטיון². הראשון מתייחס למצב קבוע של תיפקוד שכלי ירוד, בעוד שהשני מתייחס למצב מדרדר ומתקדם של ירידה בתיפקוד השכלי.

הגדרת פיגור שכלי — מבחינה רפואית-פסיכולוגית מוגדר הפיגור כתיפקוד שכלי כללי נמוך באורח משמעותי, היינו לפחות שתי סטיות תקן מתחת למוצע. מצב זה נקבע על ידי מבחנים מתאימים. קיימות הגדרות מצמצמות ומרחיבות שונות, ועדיין אין הסכמה אוניברסלית להגדרת המפגר³.

מבחני אינטליגנציה — החלוקה לדרגות הפיגור השכלי נקבעת על פי מבחני אינטליגנציה שונים. המבחן

Hobbs N: Issues in the Classification of Children, Vol 1, 1975 pp. 167-170 וראה על הבעייתיות בהגדרות השונות בספר — ר. מלמד-כהן, הילד החריג והחינוך המיוחד, ירושלים, 1996, עמ' 22 ואילך. [4] David Wechsler, פסיכולוג אמריקאי-יהודי. [5] profound. [6] severe. [7] moderate. [8] mild. [9] disorder. [10] disability.

[1] mental retardation. [2] dementia. [3] ההגדרות השונות נכללות במסמכים הבאים — AAMD = American Association on Mental Deficiency; ICDA8 = International Classification of Diseases, WHO = World Health Organization; DSM = Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-III-R. על ההיבטים ההיסטוריים ביחס לשיטות החלוקה של מפגרים בשכלם ראה — Blanton, LR. In:

סיבות לפיגור שכלי – קיימות סיבות רבות לפיגור שכלי, חלקן נובעות מפגיעה מוחית, וחלקן נובעות מבעיות סביבתיות או נפשיות.

נתונים סטטיסטיים בישראל – ההערכה היא שפיגור שכלי פוגע ב-3-2% מכלל האוכלוסייה. בשלהי המאה ה-20 היו בישראל 9500 מפגרים מוכרים ומטופלים על ידי האגף לשירותי הטיפול במפגר שבמשרד העבודה והרווחה, מתוכם 5200 במוסדות ו-4300 בקהילה. הערכת המומחים היא שיש עוד כ-10000 מפגרים שאינם מוכרים לשירות למפגר.

ג. המפגר במקרא ובחז"ל

כללי – המקרא והתלמוד מלאים בביטויי הערצה לחכמה ולדעת, ולפיכך אין ספק שחסרון הדעת נחשב כחסרון חמור וכפגם בשלימות האנושית. יחד עם זאת, הגישה של בעלי הדעת והחכמה אל אותם אנשים שיש פגם בדרגת חכמתם והבנתם היא גישה של הבנה, רחמים וסיוע, כמפורט להלן.

מושגים מקראיים – מצינו מושגים שונים ביחס לאנשים חלושי-מוח, רפי-שכל ולקויי למידה בדרגות שונות¹²:

אוי¹³, הוא כינוי לאדם בלתי מרוסן, מתפרץ, הפכפך, ובו למוסר ולחכמה. יש אומרים, שמקור השם הוא הדומה לערבית, שפירושו התחלה, ולפיכך מתאים מושג זה ל"פרימיטיבי"¹⁴. יש מי שכתב, שאויל הוא ראשי תיבות אכול ושתה יאמר לך¹⁵.

הסיבות לפיגור שכלי מתחלקות באופן כללי כדלקמן: סיבות טרום-לידתיות, היינו מצבים שקדמו ללידת המפגר, שיכולים להיות קשורים בהורים, כגון שהם נשאים של מחלות תורשתיות הגורמות לפיגור, או שהם קשורים בהריון, כגון מחלות של האם בהריון, עישון או שימוש בסמים על ידי המעוברת, שימוש בתרופות שונות על ידי האם, זיהומים תוך רחמיים, מומי מוח בעובר, תיסמונות שונות, מחלות מולדות של העובר, חבלות בעובר, וכיו"ב; סיבות סב-לידתיות, היינו מצבים שהתרחשו מרגע תחילת תהליך הלידה, ועד לחילוצו המלא של היילוד, כגון תשניק לידה, חבלות במוחו של היילוד בתהליך הלידה, זיהומים של היילוד מיד עם לידתו, וכיו"ב; סיבות בתר-לידתיות, היינו מאורעות שקרו לאחר הלידה, ועד יום המוות, כגון חבלות ראש, זיהומי מוח, שבץ מוחי, הרעלות, תת-תזונה חמורה, בעיות משפחתיות וסביבתיות וכיו"ב.

ככל שהפיגור קשה ועמוק יותר כך עולה הסבירות למציאת הגורם הרפואי לפיגור. מקובל להניח שב-25-40% מהמפגרים לא נמצאת הסיבה לפיגור, ונתונים אלו נכונים בעיקר למפגרים

ירמיה ד כב, ועוד. באנגלית אויל הוא foolish. [14] ראה דעת מקרא, משלי, מבוא, עמ' 78. [15] מנורת המאור נר א ח"ב פ"א. והוא על פי

Kyllerman M and Hagberg B, *Brain* [11] Dev 5:441, 1983. [12] הרשימה לפי סדר א-ב. [13] משלי א ז; שם יב טו; שם טו ה;

בער¹⁶ הוא אדם חסר ידיעות וחסר הבנה.

מושגים תלמודיים – מצינו גם מושגים תלמודיים המביעים רפיון שכלי:

סכל וכסיל¹⁷ הוא הפך החכמה, חסר הבנה, חסר רצון לטרוח ולהבין, ושונא דעת ותבונה¹⁸. סכל וכסל הוא מושג זהה בהיפוך אותיות. יש מי שכתב, שהוא מלשון 'כסלים', שהוא חלק הגוף הסמוך לכליות, אשר מסמל כבודות, היעדר תנועה וחוסר סקרנות¹⁹.

בור²⁷ הוא אדם חסר חכמה וחסר מידות, ואפילו בדרך ארץ אינו בקי, ודומה לארץ שלא נזרעה כלל²⁸. הבור בלשון חז"ל מקביל לבער בלשון המקרא.

גולם²⁹ הוא איש שיש לו מעלות שכליות ומעלות מידות, אך אין הן שלימות, ויש בהם עירובוב ובלבול³⁰.

פתי²⁰ הוא מי שנוח להתפתות²¹, ולשון שידול בארמית הוא המקביל ללשון פיתוי בעברית²², והוא מי שלא למד חכמה, ומתנהג כמו ילד קטן²³, אבל לא הורגל במידות הרעות כמו אויל וכסיל²⁴, ולכן האנשים אשר אין דעתם שלימה להשכיל, ויטעה ליבם בתחילת עניינם, ייקראו פתאים²⁵, והוא המושג ההלכתי המקביל למפגר בשכל²⁶.

טיפש³¹ הוא היפוכו של הפיקח, שאינו מתמצא בהוויות העולם, ובאופן מיוחד הוא מי שאינו יודע לקרוא³².

עם הארץ³³ בזמן הבית היה יהודי שזולזל בדיני מעשרות, שביעית וטהרה, ולאחר חורבן הבית ועד ימינו משמש מושג זה להבריל מתלמיד חכם, היינו עם

משלי כג ז. [16] תהלים עג כב; שם צב ז; שם צד ח; שם צח ח; ירמיה י יד; ישעיה יט יא. באנגלית בער הוא ignorant. [17] קהלת ב יג, יט; שם ד יג; משלי א כב; שם י א; שם יח ב; תהלים צב ז; שם צד ח, ועוד. [18] ביאור הגר"א למשלי א כב. [19] ר. מלמד-כהן, הילד החרוג והחינוך המיוחד, ירושלים, 1996, עמ' 44. [20] יחזקאל מה כ; תהלים יט ח; משלי יד טו. [21] שמות רבה ג א. וראה ביאור הגר"א למשלי א לב – ומתפתים הם הנקראים פתאים, וזה על פי הפסוק במשלי (יד טו) – פתי יאמין לכל דבר. וראה עוד מאירי, משלי א ג. [22] ראה רמב"ן שמות כב טו. וראה רמב"ן במדבר יב ד, שהמושג 'פתאום' הוא דבר שלא עלה על לב מגורת פתי. וראה כריתות ט א, במשמעות 'פתאום' וביחס לפתי. [23] סנהדרין קי ב – שכן קורין בכרכי הים לינוקא פתיא; בראשית רבה פז א, שמות

רבה ג א – בערביא צוחין תינוקא פתיא. [24] ס' השורשים לר' יונה מגירונדי. [25] רמב"ן שמות כב טו. [26] הגר"ז גולדברג, תחומין, ז, תשמ"ו, עמ' 231 ואילך. [27] אבות ב ה; תוספתא ברכות ז ח; יומא לו א. [28] פיהמ"ש לרמב"ם אבות ז ז; רש"י יומא לו טו. [30] פיהמ"ש לרמב"ם אבות שם. [31] ברכות סא ב; שבת קנב ב; ירושלמי פסחים י ד (כאן מופיע טיפש בן ארבעת הבנים במקום תם שבבבלי). אמנם ראה תהלים קיט ע, ופי' הרד"ק שם; תרגום יונתן ישעיה ו י. באנגלית טיפש הוא stupid. [32] מנחות כט ב. וראה מ.א. בלייך, אור המזרח, לו(א), תשמ"ט, עמ' 46; ר. מלמד-כהן, הילד החרוג והחינוך המיוחד, ירושלים, 1996, עמ' 44. [33] אבות ב ה; שם ה י; דמאי א ג; פסחים מט ב; ועוד.

לגמרי בשום דבר, ואינו עושה מעשה שטות, אלא שדעתו קלושה, ואיננו מכיר דברים שסותרים זה את זה, ולא מבין עניני הדבר כדרך שמבינים שאר בני האדם, היינו שאינו יודע ואינו מבין אלא ברמה נמוכה מאד, ומצב שכלו הנמוך הוא קבוע, ואפשר שילמד קצת לפי מידת שכלו. אבל מצד אחר הוא יותר גרוע מהשוטה, שהשוטה בשאר דברים הוא חכם כשאר בני האדם, והפתי הוא שאין לו שכל גמור, ואינו מבין בשום דבר כדרך שמבינים אותו שאר בני אדם⁴¹, ומכיוון שהפתי אינו מבין מה שאומר או מה שעושה, הרי זה כעושה דבר כשהוא ישן, שמצד הסברא אינו מועיל מה שאינו מבין. היוצא מזה, שכל מה שעשה הפתי בענייני מקח וממכר, בקידושין וכיו"ב, יהיו מעשיו קיימים במה שמבין, ואם יש לו דעת צלולה ואפילו היא קלושה וחלשה מאד, הרי הוא כפיקח, ובמה שאינו מבין, לא יתקיימו מעשיו⁴².

דרגת הפיגור — יש שכתבו, שהגדרת פתי כשוטה היא דווקא אם דעתו פחותה מדעת הפעוטות, אבל אם הוא מבין כדעת

הארץ הוא מי שאינו יודע תורה³⁴. אמנם במקרא משמש המונח לקיבוץ אנשים, ולא דווקא לגנאי³⁵.

ד. הגדרות הלכתיות ופרטי דינים

כללי — בתלמוד לא הוזכרו במפורש הגדרתו ודיניו של המפגר³⁶. הפוסקים התייחסו ביתר פירוט למעמדו ההגדרתי וההלכתי של המפגר, אשר מוגדר בהלכה כפתי, ההבדלים בדרגות השונות של הפיגור, וההבדל בין המפגר לבין השוטה³⁷.

המפגר והשוטה — יש הסבורים, שהמפגר זהה בדינו לשוטה³⁸, וכשדנה ההלכה בשוטה ובסימניו, היא כוללת גם את המפגר³⁹; יש הסבורים, שדין הפתי כלול בהגדרה של חרש-אלם מלידה⁴⁰; ויש הסבורים, שהמפגר אינו כשוטה, שהשוטה דעתו משובשת ומטורפת לגמרי בדבר מן הדברים, הוא עושה מעשים בפועל המורים על טירוף הדעת, ואין הדבר תלוי בכשרונו להבנת דברים ועניינים, אלא בפירושו הדמיוני והנהגותיו הסוטות; לעומת זאת, הפתי אינו מטורף

חגיגה ג ב "המאבד מה שנתנים לו" מתייחס לשוטה. [40] שו"ת גט מקושר סי' טו; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב. וראה ע' חרש. [41] רמב"ם עדות ט י (וראה בנו"כ שם שמקור הרמב"ם בדברי הגאונים והרי"ף); שו"ת מהרי"ק החדשות סי' כ; טושו"ע חו"מ לה י; סמ"ע שם סקכ"א; תבו"ש יו"ד סי' א סקנ"א. וראה שו"ת מהרי"ט חאבהע"ז סי' טז; עונג יו"ט סי' קנג; שו"ת אגרות משה חו"ד ח"ד סי' כט. [42] רמ"ה, הובא בב"י אבהע"ז סי' מד; שו"ת מהרי"ט חאבהע"ז סי' טז; שו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב; שו"ת ברית אברהם חאבהע"ז סי' עו; שו"ת

[34] הוריות ג ח; פסחים מט ב. [35] בראשית מב ו; ויקרא כ ב-ה; מ"ב טז טו; עזרא ג ג; ועוד. וראה בירושלמי המבואר לאאמור"ר, חגיגה, פ"ב ה"ז, בבירורי מושגים. [36] וכבר תמה על כך בשו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב. [37] ראה שו"ת זכרון יוסף סי' יב, טעם ו; משפטי הדעת פ"ו. [38] ראה ע' שוטה. [39] שו"ת זכרון יוסף, שם; שו"ת דברי מלכיאל סי' עח וסי' פו; הגר"י אברמסקי, בשם הגר"ח מבריסק, בתשובתו בסוף כרך ב של אוצה"פ, עמ' כב. לשיטה זו כלל הרמב"ם את השוטה והפתי בהגדרה אחת — רמב"ם עדות ט י, ואחד מסימני השוטה לפי הגמ'

דעת לעניין קיום מצוות, ולכן יש לגביו מצות חינוך בקטנותו, ויש חיוב על האב ללמד את בנו הפתי, או לשכור לו מלמד, ויש ללמדו לפי יכולתו, ולפי הקצב והזמן שיכול לקלוט, שהרי אפילו תינוק שאינו מבין לקרות, לא יסלקוהו משם, אלא ישב עם האחרים אולי יבין⁴⁹, וכן מותר למלמדים להוציא שם ה' בשעה שמלמדים אותם ברכות ותפילות, אלא שיזהרו לא לענות אמן אחר ברכותיהם⁵⁰, ומכל מקום אפילו מי שאינו מבין לקרות לא יסלקוהו משם, אלא ישב עם האחרים אולי יבין⁵¹, ויש מי שכתב, שאסור לשייבה להוציא תלמידים חלשים ולהכניס במקומם תלמידים יותר חזקים⁵², ובהגיעו לגיל י"ג שנה הוא נחשב כגדול וחייב בכל המצוות, אבל לעניין עונשין נחשב המפגר כקטן, והוא פטור⁵³. ויש מי שכתב, שמן הראוי לערוך לו חגיגת בר-מצווה, ולעניין עלייתו לתורה תלוי בכל מקרה לגופו במידת הבנתו⁵⁴. כמו כן יש חיוב על הציבור מדין צדקה לתמוך בלימוד הילדים הפתיים, אפילו כשצריך יותר מלמדים לפחות תלמידים, או שצריך להקים מוסדות חינוך מיוחדים לילדים

הפעוטות, הרי הוא נחשב כבן דעת⁴³; ויש שכתבו, שגם אם הוא בדרגת הבנה של פעוטות, הרי הוא נחשב כשוטה⁴⁴.

קיום מעשי קניין של מפגר — אם מסבירים לו בענייני מקח וממכר והוא מבין את הדברים, הרי הוא כפיקח לכל דבריו, ואם אינו מבין מה שעושה, אין מעשיו קיימים⁴⁵; אכן, גם הסבירו לו את משמעות מעשיו והוא הבין את הפעולות, אם עשה מעשה שמצד עצמו הוא מעשה שטות או שאינו לטובתו בעליל, אין מעשיו קיימים, אף שבתנאים כאלו אילו היה פיקח היו מעשיו קיימים⁴⁶.

חיובו של המפגר במצוות — לדעת הסוברים, שדין המפגר כדין שוטה, הרי הוא פטור מכל המצוות⁴⁷; ולדעת הסוברים, שאין המפגר כשוטה, הרי הוא חייב באופן עקרוני במצוות. לשיטה זו תלויה מידת חיובו במצוות בדרגת הפיגור: מפגר שהוא מבין ויש לו דעת לפחות כמידת הפעוטות בני ארבע וחמש שנים, ויודע שהקב"ה נתן לנו תורה, ואנחנו מקיימים מצוותיו⁴⁸, הרי הוא כבן

שו"ת מהרי"ט חאבהע"ז סי' טו. [46] שו"ת עונג יו"ט סי' קנג סק"ה. [47] ראה ראה משפטי הדעת, פ"ו עמ' עז. [48] ראה מאמרו של הרב נ. בר-אילן, תחומין, ח, תשמ"ז, עמ' 103 ואילך. [49] ב"ב כא א; טושו"ע יו"ד רמה ט. [50] הליכות שלמה, ח"א פכ"ב, הע' 70. [51] טושו"ע יו"ד רמה ט, על פי ב"ב כא א, וראה במהרש"א שם. [52] שו"ת צפנת פענח ח"ב סי' יז. [53] שו"ת מנחת שלמה סי' לד; שו"ת שו"ת אגרות משה חו"ד ח"ד סי' כט; הגר"פ שיינברג, מוריה, קט-קל, אלול תשמ"ב, עמ' נא ואילך. וראה שהקשה על שיטה זו במשפטי הדעת פ"ו עמ' עח-עט. [54] הרב ש. אבינר, אסיא, נז-נח,

עונג יו"ט, חאבהע"ז סי' קנג; שו"ת מנחת שלמה ח"א סי' לד; שו"ת ציץ אליעזר חו"ד סי' טט; הגר"נ גולדברג, תחומין, ז, תשמ"ו, עמ' 231 ואילך. [43] רבנו שמחה משפירא, הובאו דבריו בשו"ת הראבי"ה סי' תתקכא; שו"ת מהרי"ט חאבהע"ז סי' טז, פירוש א; קובץ הערות סי' סו סק"ו; הגר"פ שיינברג, מוריה, קט-קל, אלול תשמ"ב, עמ' נא ואילך; הגר"ש אויערבאך, מוריה, שם עמ' עמ' סה. [44] ראבי"ה ורבנו אפרים, בשו"ת הראבי"ה סי' תתקכא; שו"ת מהרי"ט שם, הפירוש שני; גט מקושר סי' טו. וראה עוד שו"ת חת"ס חו"ד סי' שיו; משפטי הדעת פ"ו. [45] שו"ת מהרי"ק החדשות סי' כ;

כאלו, אבל עיקר החיוב הוא על האב⁵⁵. ויש מי שכתבו, שהקהילה חייבת מעיקר הדין להקים כיתות קטנות, המתאימות לילדים עם פיגור שכלי, ולשלם שכר המורים לכיתות קטנות כאלו, ותקנת יהושע בן גמלא⁵⁶, שחובת הציבור היא מלמד אחד לכ"ה תלמידים היא דווקא בילדים רגילים⁵⁷. ואם אין לו כלל דעת גם כשהגדיל, אפילו לא כמידת הפעוטות בני ארבע וחמש שנים, יתכן שדינו כשוטה, ופטור ממצוות, אבל כשיש לו דעת במידת פעוטות הוא וודאי חייב בכל המצוות, ויש חיוב לקבל את המפגרים בסבר פנים יפות כשבאים לבית הכנסת, ולחנכם שיענו אמן וקדושה⁵⁸.

חליצה — פתי כשר לחליצה, גם אם הוא פתי ביותר, ובתנאי שמסוגל להבין משמעות החליצה, שבמעשה זה תהא האשה מותרת לעולם⁶⁵.

מאכלות אסורות — אסור להאכיל פתי מאכלות אסורות, ויש אף חיוב להפרישו מאיסורים⁵⁹.

עדות — פתי פסול לעדות⁶⁶, ודין זה נכון גם אם הפתי כשר לשאר חיובים ומצוות. הטעם: שלעניין עדות צריך

נדרים — נדרו של פתי מתקיים רק אם הוא מבין את עניין הנדר, וגם מבין לשם מי נודרים⁶⁰.

תחומין, ז, תשמ"ו, עמ' 231 ואילך; משפטי הדעת סופ"ו; ר. מלמד-כהן, הילד החריג והחינוך המיוחד, ירושלים, 1996, עמ' 60 ואילך. [62] הרב ש. אבינר, אסיא, נו-נח, תשנ"ז, עמ' 16-14. וראה מאמרו של א.א. פקטר, אסיא סא-סב, תשנ"ח, עמ' 131 ואילך מה שכתב על דברי הרב אבינר, ודבריו אינם מוכחים כלל. [63] שו"ת עונג יו"ט שם. וראה מה שכתב עליו הגר"נ גולדברג, תחומין, ז, תשמ"ו, עמ' 231 ואילך. [64] שו"ת שרידי אש ח"ג סי' לה. [65] שו"ת מהרי"ט ח"ב חאבהע"ז סי' טז; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קסד. [66] רמב"ם עדות ט י; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' קסד; שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' טט. וראה באריכות בשיטת הרמב"ם הנ"ל בשו"ת חת"ס חאבהע"ז ח"ב סי' ב; הגר"נ

תשנ"ז, עמ' 16-14. [55] שו"ת אגרות משה, שם. [56] ב"ב כא א. [57] הגרש"ז אויערבאך והגר"ש אלישיב, הובאו דבריהם בנשמת אברהם ח"ה חיר"ד סי' רמה סק"א. בישראל התקן לכיתות חינוך מיוחד הם: לקויי למידה — עד 12 תלמידים בכיתה, פיגור קל עד בינוני — 8-10, פיגור קשה — 6-8, אוטיסטים — 5 תלמידים בכיתה. [58] שו"ת אגרות משה, שם. [59] שו"ת ציץ אליעזר ח"ד סי' טט. [60] הגר"נ גולדברג, תחומין, ז, תשמ"ו, עמ' 231 ואילך. [61] שו"ת עונג יו"ט חאבהע"ז סי' קנג; שו"ת אגרות משה חאבהע"ז ח"א סי' עג, על פי רמ"א אבהע"ז מד ב, וכגירסת הח"מ שם סק"ב, והב"ש שם סק"ד. וראה רבנו ירוחם חלק חוה נתיב כב ח"ה, בשם הרמ"ה, והובא בב"י אבהע"ז סי' מד. וראה עוד מאמרו של הגר"נ גולדברג,

מכיל נשמה גדולה, והשיטה יכולה להוציא אל הפועל ידיעות מדהימות של חולים אלו על עולמות עליונים, עולמות קודמים, ועל מידע רחב בתחומים שונים, כמו שפות זרות, מתמטיקה וכיוצ"ב⁷². אכן, מחקרים מדעיים מקיפים ואמינים הוכיחו שאין כל ממש בטענות אלו, וכי לא נתגלו כוחות מיסטיים ושכליים מיוחדים אצל מפגרים ואוטיסטים שנבדקו בשיטה זו תוך בקרה מדעית מדוקדקת⁷³. אי לכך, אין לחשוף ילדים מפגרים ואוטיסטים לשיטות כאלו⁷⁴.

מפגר כתורם איברים – ראה ערך השתלת אברים.

ה. רקע משפטי

חקיקה

הגדרות – על פי החוק הישראלי מוגדר המפגר כאדם שמחמת חוסר התפתחות או התפתחות לקויה של כושרו השכלי מוגבלת יכולתו להתנהגות מסתגלת, והוא נזקק לטיפול⁷⁵. במשפט הישראלי אין המפגר כלול בהגדרה של

להעיד על מה שעבר כבר, ויש לחוש שבאותה שעה לא הבין הדבר, אבל כשאנו באים לדון עמו במקח וממכר, בקידושין או בגירושין, והוא כעת לפנינו, ומסבירים לו והוא מבין הדבר, הרי הוא כפיקח לכל הדברים הללו⁶⁷.

אפוטרופוס – אין בית הדין ממנה אפוטרופוס לגדול, גם אם הוא טיפש ואינו יודע בטיב משא ומתן, אלא אם כן הוא שוטה⁶⁸.

תקשורת מסייעת⁶⁹ – היא שיטה המיועדת לעזור למפגרים או חולים אוטיסטיים בתיקשורת עם הזולת. השיטה מבוססת על הנחת ידו של המתקשר על ידו של החולה, על מרפקו, על כתפו, או על בגדו, ומתן סיוע לו בהצבעה על אות, מילה או חפץ המבוקשים על ידו. השיטה פותחה בשנות ה-70 של המאה ה-20 באוסטרליה⁷⁰, והורחבה בארה"ב⁷¹. בראשונה יועדה השיטה רק לתיקשורת מעשית ופשוטה עבור חולים שאינם יכולים לתקשר בדרך רגילה. בהמשך התפתחה השיטה לגילויים שכליים מרשימים, מתוך הנחה שהגוף המפגר

[72] ראה על כך במאמר א. שטינברג, חוב' אסיא נז-נח, תשנ"ז, עמ' 9 ואילך. [73] ראה סיכום מחקרים מקיפים אלו ב- Autism Research Review International, Vol 8, No. 4, 1994, pp. 6ff; Hostler SL, *Pediatrics* 97:584, 1996. וראה גם מאמרו של א. שטינברג, אסיא, שם. [74] כך הכריע הגרש"ז אויערבאך – ראה במאמרו של א. שטינברג, אסיא, שם. וראה עוד בגשת אברהם ח"ה חיו"ד סוסי' פא, בדעת הגרש"ז אויערבאך, בשם הגרי"י נויבירט. [75] חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט-1969.

גולדברג, תחומין, ז, תשמ"ו, עמ' 231 ואילך. [67] שו"ת מהרי"ט ח"ב חאבהע"ז סי' טז; רב שו"ע יו"ד-חו"מ, סי' כח; ערוה"ש אבהע"ז מד ג. וראה עוד בתורת גיטין, אבהע"ז סי' קכא, ביאורים אות ב; מאמרו של הרב נ. בר-אילן, תחומין, ח, תשמ"ז, עמ' 103 ואילך. [68] שו"ת הריב"ש סי' תסח-ט. [69] facilitated communication. [70] ראה – Crossley R and McDonald A, *Annie's coming out*. New York, 1980. [71] ראה – Biklin D, *Harvard Educat Rev* 60:291, 1990.

'מחלת נפש'⁷⁶, אם כי מבחינת אחריותו הפלילית למעשיו הוא דומה לחולה הנפש⁷⁷.

פסיקה

תקנות מתאימות למניעת הפליה⁸⁰.

קבילות עדות – בית המשפט העליון גיבש מבחן לקבילות עדותו של מפגר המורכב משני מבחני-משנה: האחד, מבחן העונה לבעיית ההבנה של השבועה או האזהרה, שעיקרו בבדיקה אם על אף הפיגור מבין העד את משמעותה של השבועה, ומודע לחובה להעיד אמת בבית המשפט; והשני, מבחן המיועד לסלק את החשש לפגיעה ביכולת ההעדה, שעיקרו בבדיקה אם הפיגור גרע בפועל מכושר ההעדה של העד. במקרה שמבחני המשנה מתבררים כתקפים – אין עדותו של המפגר טעונה תוספת ראייתית, אם כי בית המשפט רשאי להביא את עובדת הפיגור, בין יתר השיקולים, לקביעת משקלה של העדות⁸¹.

חובות כלפי המפגר – החוק מפרט את האחריות למתן שירותים למפגר, דרכי הבירור האיבחוני של המפגר, וועדת איבחון למפגרים וסמכויותיה, ודרכי הטיפול במפגר⁷⁸.

חינוך – חוק נוסף מגדיר את האנשים החריגים הזכאים לשירותי חינוך מיוחד כדלקמן: אדם בגיל שלוש ועד עשרים ואחת שמחמת התפתחות לקויה של כושרו הגופני, השכלי, הנפשי או ההתנהגותי, מוגבלת יכולתו להתנהגות מסתגלת, והוא נזקק לחינוך מיוחד⁷⁹.

אי-הפליה – חוק נוסף אוסר על הפליה של אדם בתעסוקה ובנגישות לתחבורה ציבורית מחמת מוגבלות, דורש התאמות סבירות לנגישות, ומחייב להתקין

פתולוגיה – ראה ערך נתוח המת

בתמוז תשמ"ח (12.7.88). [80] חוק שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות ה'תשנ"ח-1998. נתקבל בכנסת ביום 23.2.98, ונכנס לתוקף ביום 1.1.99. [81] ע"פ 712/94 ג'בארי נ' מדינת ישראל, פ"ד מט(2), 332. על בעיות חוקיות הנוגעות למפגרים בבריטניה – ראה, Dyer C, *BMJ* 302:1352, 1991.

נתקבל בכנסת ביום י"ח בסיוון תשכ"ט (4.6.69). [76] חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט-1969, סעי' 1. וראה עוד בספרו של י. בזק, אחריותו הפלילית של הלקוי בנפשו, עמ' 23-24. [77] שם, עמ' 170 ואילך. [78] חוק הסעד (טיפול במפגרים) תשכ"ט-1969. [79] חוק חינוך מיוחד התשמ"ח-1988. נתקבל בכנסת ביום כז